

Odpowiedzialność społeczna miast w kontekście konstytucyjności zrównoważonego rozwoju

Ewa Jadwiga Lipińska

Katedra Przedsiębiorczości, Zarządzania i Ekoinnowacyjności

Politechnika Rzeszowska

al. Powstańców Warszawy 10, 35-959 Rzeszów

e.lipinska@prz.edu.pl

Abstract

Social responsibility of cities

in the context of the constitutionality of sustainable development

The term *economy of social responsibility* appeared in the context of the concept of 'sustainable development economics'. The starting point was R. E. Smith's statement that sustainable development is synonymous with the doctrine of corporate social responsibility. This means that social responsibility is an important aspect of the organisation's economy and its political and legal as well as administrative environment. Social responsibility requires knowledge of the directions of the state's economic policy. Also important is the social and cultural environment defined by the lifestyles and values system of societies, their traditions, consumer patterns, cultural preferences and religions. The ecological environment, however, expresses the state and quality of nature. The analysis of the theory and practice of applying the doctrine of the social responsibility of the organisation led to a definition of the corporate social responsibility, including cities as business centres. It also led to the conclusion that the doctrine of the corporate social responsibility has constitutional power in Poland. Contrary to popular belief about the voluntary approach to social responsibility of the organisation, a thesis was put forward that social responsibility is a constitutional norm in Poland. In the context of cities' social responsibility, the aspects of research were indicated by: the implementation of social responsibility in cities as organisations important for the state, practices that cities develop, developing cities and indicating the best indicators of measuring cities' social responsibility. A further thesis was put forward that social responsibility applies to the entire state. On the other hand, from the point of view of barriers to sustainable development, an important goal is to look for measures and conditions that ensure long-term preservation of social responsibility, which relates to three aspects: ecological, social and economic.

Keywords: sustainable development economic, environmental economics, ecological economics, economy
of social responsibility, external costs, internalisation of costs, city management

Słowa kluczowe: ekonomia zrównoważonego rozwoju, ekonomia środowiska, ekonomia ekologiczna, ekonomia odpowiedzialności społecznej, koszty zewnętrzne, internalizacja kosztów, zarządzanie miastem

1. Wstęp

W epoce ponowoczesnej bardziej niż kiedykolwiek wcześniej krajom semiperiferii i peryferii oraz tła światowego systemu ekonomiczno-politycznego są potrzebne aktywne organizacje, pozytywne nastawienie do przedsiębiorczości i zaufanie do gospodarki. Kraje te potrzebują organizacji docenianych nie tylko za osiągnięcie zysków, ale również za rzetelny wkład organizacji w podejmowanie odpowiedzialnych wyzwań społecznych.

Spółeczeństwa i środowisko przyrodnicze są punktem wyjścia w politykach krajów europejskich. Istotę tego faktu można dostrzec w minionych dekadach odkąd, jak się wydawało, zabroniono stosowania broni chemicznej i biologicznej, a jednak obecnie obserwuje się stosowanie tych broni wobec społeczeństw świata. Bezczynność rządów i narodów z pewnością jest nieetyczna (Tomaszkiewicz 2018) i łamie prawa człowieka. Substancje niebezpieczne znajdują się natomiast w bezpośrednim otoczeniu zbiorowości każdego miasta i lokalizacji regionu; są magazynowane w różnych organizacjach i przekazywane transportem drogowym, kolejowym, wodnym i lotniczym (Lipińska 2010a, 2010b). Substancje niebezpieczne znajdują się w instalacjach i urządzeniach, gdzie są przetwarzane na produkty lub służą do wytwarzania innych produktów oczekiwanych przez zainteresowane nimi strony (Lipińska 2013, 2010c). Obecność substancji niebezpiecznej może prowadzić do szczególnego typu sytuacji kryzysowej, bo spowodowanej przez człowieka: awarii przemysłowej lub ataku terrorystycznego, w tym samobójczego. Przykładem sytuacji kryzysowej, w tym uważanej za katastrofę ekologiczną i humanitarną, jest Bhopal, miasto położone w środkowych Indiach, gdzie w 1984 r. doszło do katastrofy, w której uwolniło się około 40 ton izocyjanku metylu, pod postacią gazu (Varma, Varma, 2005). Zginęło ponad 3800 osób, a kilka tysięcy zachorowało. Powodem tej katastrofy był fakt,

że odpowiedzialna za jej zapobieżenie organizacja nie wdrożyła w odpowiednim czasie standardów bezpieczeństwa funkcjonowania należących do organizacji instalacji i urządzeń zawierających substancję niebezpieczną oraz zlecała wykonywanie prac po bardzo niskich kosztach.

Inną sytuacją kryzysową o skutkach ekologicznych była wojna w Kuwejcie, gdzie w 1991 r. doszło do wycieku ropy naftowej z szybów, które następnie zostały podpalone (Money 2010). Następną katastrofa ekologiczna i humanitarna została spowodowana w 2013 r., gdy użyto broni chemicznej podczas wojny domowej w Syrii w stosunku do ludności cywilnej zamieszkującej tereny rolnicze. Zmarło wówczas 1429 osób, w tym 426 dzieci, a kolejne 3600 osób uznano za wykazujące objawy neurotoksyczne, wymagające leczenia szpitalnego; spośród tych pacjentów 355 zmarło, szacuje się jednak, że było 588 ofiar śmiertelnych, w tym 108 dzieci. Ofiary śmiertelne zawsze jest trudno ustalić z powodu chaosu będącego skutkiem zdarzenia na dużym obszarze i o licznych ofiarach, a także braku odpowiednich placówek niosących pomoc (Rosman i inni, 2014). Ubóstwo intelektualne z powodu fanatyzmu religijnego jest obserwowane w epoce ponowoczesnej w różnych regionach świata i jest zagrożeniem powodowanym przez człowieka. Ataki terrorystyczne ze skutkiem samobójczym na tle religijnym wymagają szczególnej analizy podstawowych wolności i praw.

Michał Heller (2016) zauważa, że współczesne religie są sprzeczne z etyką i prawami człowieka. Zagrożenia niosą te religie, które chcą kierować światem, prowadzą do jego zniszczenia. Tymczasem w czasie pokoju często są stosowane terminy *równowaga* i *stabilizacja*, głównie we współistnieniu różnych nurtów kulturowych, wzajemnie ze sobą rywalizujących o przestrzeń z innymi religiami. Mozaika kultur i ich zrównoważonego rozwoju jest wzorcem pokojowego współistnienia, tj. tolerancji *innego* i jego inności oraz jego własności (Rykiel 2017).

Obserwując zmiany dokonujące się w światowym systemie ekonomiczno-politycznym (Rykiel 2006), trzeba być świadomym, że Polska gospodarka nie może się opierać tylko na małych organizacjach (Radwański 2018), ponieważ te nie sprostały rozwojowi globalnej gospodarki. Konkurencyjność wymaga, żeby gospodarka krajowa już, a nie w bliżej nieokreślonej przyszłości, sprostała współczesnym wyzwaniom społecznym i ekologicznym na rynkach świata.

Miasta, będąc organizacjami, mają różne pozycje w przestrzennym zagospodarowaniu kraju, a także Europy i świata (Jałowiecki 2008). Ranga miasta wiąże się z historią jego zbiorowości i z utrwaleniem danego miejsca w zbiorowej pamięci (Jałowiecki, Szczepański, 2006).

Miasto jako organizacja jest mechanizmem społecznym integracji celów rozwoju miasta, umożliwiającym planowanie zrównoważonego rozwoju miasta, jego organizowanie, motywowanie wszystkich uczestników tego rozwoju i kontrolowanie (Marciniak 2017) procesów zarządzania miastem jako centrum biznesu. Dodatkowo miasto tworzy mechanizmy ochrony środowiska przyrodniczego miasta i jego otoczenia oraz mechanizmy ekonomiczne. Odniesienie tych trzech form mechanizmów do zasady zrównoważonego rozwoju miasta jest podstawą badań funkcjonowania (albo braku funkcjonowania) doktryny odpowiedzialności społecznej w organizacji, jaką jest miasto jako centrum biznesu.

Uzasadnieniem objęcia miast odpowiedzialnością społeczną jest fakt, że to miasta są miejscami wprowadzania do środowiska przyrodniczego substancji i energii, w tym niebezpiecznych, o czym wspomniano wcześniej, tj. odpadów (zanieczyszczeń), zmieniających nie tylko ekosystemy miejskie. Miasta są miejscami niebezpiecznymi z powodu zbierania, gromadzenia, magazynowania, transportu i unieszkodliwiania tych substancji i energii.

Podążając za poglądem wyrażanym przez naukowców, że środowisko naturalne ulega samoistnie ciągłym zmianom, wprowadza się tym samym, chociaż nie otwarcie, ideę dynamizmu do badań nad środowiskiem życia mieszkańców (Mannion 2001). Sam ten fakt już uzasadnia konieczność objęcia odpowiedzialnością społeczną miasta jako organizacji o określonych misjach i celach rozwoju ekologicznego, społecznego i ekonomicznego.

2. Ponowoczesna odpowiedzialność społeczna organizacji

Doktryna odpowiedzialności społecznej organizacji oznacza równowagę między interesami społecznym a gospodarczym. Zdaniem Richarda E. Smitha (2011), odpowiedzialności społecznej organizacji nadano rangę modelu „interesu własnego”. Model ten umożliwił częściowe zaakceptowanie doktryny odpowiedzialności społecznej przez organizacje i ekonomistów. Ponieważ ten model teoretyczny nie zo-

stał w całości zaakceptowany, Archie B. Carroll (1979, 1991, 1999) opracował model korporacyjnych wyników społecznych, co pozwoliło uznać odpowiedzialność społeczną organizacji, tj. kwestie społeczne i społeczną reakcję organizacji na te kwestie, za filozofię ukierunkowującą organizację do przyjmowania postaw etycznych względem społeczności i środowiska przyrodniczego. Filozofia ta nie była jednak w stanie zmierzyć i przetestować odpowiedzialność jednocześnie w trzech aspektach, tj. ekologicznym, społecznym i ekonomicznym. Ewolucja odpowiedzialności trwała więc do czasu, gdy społeczności lokalne zaczęły koncentrować swoje inicjatywy odpowiedzialności za środowisko przyrodnicze na strategii gospodarczej ich organizacji lokalnych. Organizacje społeczne podważyły pogląd Milтона Friedmana (1962, 1970), że istnieje tylko jedna odpowiedzialność organizacji, tj. wykorzystanie zasobów środowiska naturalnego i angażowanie się w działania zmierzające do zwiększenia zysków (Smith 2011). Filantropia, innowacje, przejrzystość i etyka w zarządzaniu organizacjami pokazały natomiast, że było i jest możliwe „głębokie” (Preisner 2000) osadzenie zagadnień ekologii i społecznych w strukturze organizacji i jej polityki ekonomicznej.

Z tego więc powodu A. B. Carrola można uznać za tego, który przyczynił się do powstania czteroczęściowej definicji odpowiedzialności społecznej organizacji (Lipińska 2018) po ćwierćwieczu zmian tej definicji i jej wersji proponowanej przez R. E. Smitha. Pogląd ten uzasadnia sam A. B. Carroll stwierdzeniami, po pierwsze, że organizacja musi przestrzegać praw wszystkich krajów, w których prowadzi swoją działalność gospodarczą. Po drugie, samo legalne działanie nie jest wystarczające, ponieważ organizacje mają obowiązek prawny działać zgodnie z zasadami etycznymi. Po trzecie, znaczenie skutków społecznych nie jest odpowiedzialnością dyskrecyjną, lecz taką samą jak filantropia. I po czwarte, mimo że pojęcie odpowiedzialności społecznej jest niejednoznaczne (Masaka 2008; Smith 2011), to według A. B. Carolla oznacza to *coś*, chociaż *nie zawsze to samo*, dla wszystkich, ponieważ może: (1) dla jednych oznaczać odpowiedzialność prawną, (2) dla innych może oznaczać zachowanie odpowiedzialne społecznie w sensie etycznym, (3) dla jeszcze innych przekazywany sens terminu *odpowiedzialny za* jest trybem przyczynowym, (4) również wiele osób po prostu utożsamia odpowiedzialność z działalnością charytatywną, (5) jeszcze inni mają na myśli świadomość społeczną, (6) a wiele osób

z tych, które *odpowiedzialność* przyjmuje, postrzega ją jako synonim *prawomocności*, w kontekście *przynależności* lub bycia właściwym lub ważnym, (7) zaś niektóre osoby postrzegają odpowiedzialność jako swego rodzaju obowiązek powierniczy narzucający *wyższe standardy zachowań na organizacje* niż na ogół obywateli.

Podążając za poglądem A. B. Carrola, R. E. Smith udoskonalił definicję odpowiedzialności społecznej organizacji, popierając również twierdzenie Marcela van Marrewijka (2003), iż definicja ta musi być oparta na ciągłym rozwoju świadomości organizacji, a nie tylko na jej ambicji konkurencyjnej i stanowisku, że jedno odpowiedzialne rozwiązanie ma być właściwe dla wszystkich organizacji. Ta ostatnia postawa jest nierozsądna, zdaniem R. E. Smitha, ponieważ pogarsza sytuację organizacji, które mają trudności z wdrażaniem programów odpowiedzialnego zarządzania i z pomiarem wyników ich odpowiedzialności społecznej.

Z punktu widzenia poglądów, jaka powinna być jednoznaczna definicja odpowiedzialności społecznej organizacji, wciąż jest aktualna potrzeba poszukiwania jej optymalnej treści, ponieważ – zdaniem R. E. Smitha – nie chodzi o to, jaką definicję stosować spośród wielu już znanych, ale o znalezienie tej jednej definicji, która będzie właściwa w stosunku do każdej organizacji. Słuszne są więc stwierdzenia, że odpowiedzialność społeczna organizacji jest wciąż koncepcją, która nie ma jednoznacznej interpretacji (Słupik 2015; Leoński 2016; Lipińska 2018), tym bardziej że R. E. Smith (2011) wymienia 37 jej interpretacji. Wyjaśnieniem tego stanu rzeczy może być stwierdzenie Kazimierza Krzysztofka (2008), że ponowoczesny człowiek napotyka ograniczenia języka stworzonego do opisu świata realnego, stąd pokusa człowieka do metaforyzacji i homonimizacji, ponieważ przybywa rzeczy, które trzeba nazwać, a nie przybywa nowych słów, a gdy się pojawiają, to wynikają z istniejących rdzeni, co powoduje zwykle podwajanie lub potrajanie ich znaczenia. Powody braku jednolitej definicji odpowiedzialności społecznej organizacji dostrzega się również w praktykach gospodarczych i ich rozszerzaniu w kolejnych dziesięcioleciach (Frederick 2006; Smith 2011).

Po ćwierćwieczu ewolucji doktryny odpowiedzialności społecznej organizacji R. E. Smith (2011) zaproponował definicję, co już wspomniano wcześniej, według której odpowiedzialność umożliwia produkcję i dystrybucję bogactwa do społeczeństw, aby poprawić pozycję interesariuszy organizacji przez wdrażanie etyki i za-

sady zrównoważonego rozwoju do systemów zarządzania organizacjami (tym samym powiększenia przez nie piękna i estetyki przyrody (Frydryczak 2009)).

Podążając tak wyznaczonym kierunkiem rozwoju organizacji, w kontekście organizacji, jaką jest miasto jako centrum biznesu, zaproponowano też dla miasta definicję odpowiedzialności społecznej (Lipińska 2018) jako dobrowolną akceptację w procesie zarządzania miastem problematyki społecznej i ekologicznej. Odpowiedzialność społeczna miasta w literaturze przedmiotu nie była wcześniej definiowana. Odniosła się natomiast do odpowiedzialności społecznej miasta jako jego wizerunku Dagmara Lustyk (2011), twierdząc, że wizerunek miasta nie tylko przyczynia się do rozwoju miasta, lecz również do budowania wizerunku regionu. Według tej autorki, może powstać sieć integrująca organizacje funkcjonujące w mieście i współpraca między miastami. Wspólne cechy logistyki miejskiej i społecznej odpowiedzialności miasta dostrzega z kolei Katarzyna Huk (2015) i wskazuje na jedną ze wspólnych cech łączących logistykę z odpowiedzialnością – uniwersalizm. Zdaniem K. Huk, logistyka miejska obejmuje aspekty polityczne, społeczne i ekologiczne – podobnie jak odpowiedzialność społeczna organizacji.

Tymczasem należy zwrócić uwagę na fakt, że ponowoczesna ocena przez ekonomistów i gospodarke efektów zewnętrznych (Kronenberg, Bergier, 2010) funkcjonowania organizacji pozwala również na dokonanie oceny *odpowiedzialności społecznej organizacji, jaką jest miasto*, będące przecież zbiorem wielu zróżnicowanych branżowo organizacji (państwowych i prywatnych, albo rządowych i samorządowych). Ocena ta może wpłynąć i na zmiany w systemach zarządzania miastami, a więc i na decyzje podejmowane o wprowadzaniu (albo zaniechaniu wprowadzania) filantropii, innowacyjnych rozwiązań i postaw etycznych, a także przestrzegania podstawowych wolności i praw człowieka. Ważnym aspektem oceny jest to, że oceniane są nie tylko części, ale cały system zarządzania miastem odpowiedzialnie. Miasta jako organizacje przyszłości mogą budować swoją misję i cele rozwoju na podstawie aktywnego uczestnictwa w życiu społeczeństwa i tworzeniu dobrobytu społecznego (Parston 1998; Kaźmierczak 2009), tym bardziej że w epoce ponowoczesnej są już ustanowione możliwości przyjmowania przez miasta strategii *potrójnego wyniku* (Geva 2008; Lewicka-Strzałecka 2009; Smith 2011; Kołodko 2014), tj. sumy uwzględniającej jednocześnie rozkwit gospodarczy, sprawiedliwość społeczną i ochronę śro-

dowiska naturalnego (Komisja 2001). Oznacza to, że odpowiedzialne społecznie miasta nie mogą być definiowane w kategoriach ich ograniczeń finansowych, struktur organizacyjnych, własności, asortymentu oferowanych produktów i usług, ale powinny być definiowane w kategoriach roli miasta w społeczeństwie. Działalność ekonomiczna nie jest w tym kontekście efektywną częścią zarządzania miastami, gdy pozwala na wykorzystanie ekosystemów miast (Kaźmierczak 2009), a więc nie jest sprawiedliwa społecznie; tym samym potrójny wynik nie jest osiągnięty przez miasto.

W literaturze światowej toczy się dyskusja nad teoretyczną słusznością odpowiedzialności społecznej organizacji, tj. między jej zwolennikami a przeciwnikami. Presja ze strony organizacji społecznych, wspieranych przez media i organizacje pozarządowe, wywierana nie tylko na gospodarki wybranych krajów, lecz na ponowoczesny światowy system ekonomiczno-polityczny, jest silna, ponieważ dotyczy zdrowia wszystkich mieszkańców świata oraz jego ekosystemów. Opowiadanie się organizacji, jaką jest miasto, za efektywnością ekonomiczną jako naczelną wartością jego zbiorowości może uchodzić obecnie za politycznie niepoprawne (Lewicka-Strzałecka 2009), ponieważ rolą miasta jest zwiększanie dobrobytu przez produkcję jego wewnętrznych organizacji i pozyskiwanie z nich bogactwa (dóbr) oraz jego dystrybucję (Smith 2011) nie tylko do zbiorowości miejskiej, lecz również poza nią. Wspomniane już wcześniej efekty zewnętrzne tworzone przez miasto są więc ważnym aspektem odpowiedzialności społecznej organizacji, jaką jest miasto. Efekty zewnętrzne miasta są elementem składającym się na potrójny wynik miasta.

Wydaje się, że wątpliwości przeciwników odpowiedzialności społecznej organizacji powstają na tle braku integracji ekonomii, ekologii i socjologii, mimo że Komisja Wspólnot Europejskich już w 2006 r. postanowiła nadać większe znaczenie polityczne odpowiedzialności społecznej organizacji. Komisja postanowiła również uznać znaczenie tego, co organizacje w ogóle uczyniły w zakresie ich odpowiedzialności społecznej, po to aby zachęcić inne organizacje do zwiększenia wysiłków na rzecz ich odpowiedzialności wobec społeczeństw i przyrody. Postanowiono jednak, że odpowiedzialność społeczna będzie oparta na dobrowolnym jej wprowadzeniu i rozwijaniu przez organizacje. Stanowisko to Komisja Wspólnot Europejskich uzasadnia faktem, że inne podejście, tj. nakładające ten *dotatkowy* obowiązek i wymogi administracyjne z nim powstające, może mieć przeciwny skutek i być sprzeczne

z zasadami lepszych uregulowań prawnych. Jednocześnie przyjęto, że organizacje są głównymi podmiotami odpowiedzialności za społeczność i środowisko przyrodnicze. Ostatecznie Komisja Wspólnot Europejskich poparła zainicjowanie sojuszu na rzecz utrzymania europejskiego modelu społeczeństwa opartego na równych szansach, wysokiej jakości życia, integracji społecznej i zdrowym środowisku naturalnym, na podstawie wkładu organizacji, które aktywnie działają na rzecz odpowiedzialności społecznej. Do publicznej wiadomości skierowano informację, że na rynkach nie tylko Europy, ale światowym „nie są jednak potrzebne *jakiegokolwiek* [organizacje], ale [organizacje] odpowiedzialne społecznie, które biorą na siebie swoją część odpowiedzialności za stan spraw w Europie” (Komisja 2006; 3-4).

Osiem celów politycznych, które są możliwe do osiągnięcia w praktyce rządów i ich odpowiedzialności społecznej oraz innych organizacji w Europie, ujęto następująco (Komisja 2006):

- (1) zintegrowanie rynków pracy i zwiększenie integracji społecznej przez organizacje, które będą się starać zatrudnić więcej osób z grup społecznych o niekorzystnych warunkach życia;
- (2) inwestowanie w podnoszenie kwalifikacji, kształcenie ustawiczne i zapewnienie zdolności do pracy, aby pozostać konkurencyjnym w globalnej gospodarce opartej na wiedzy i aby rozwiązywać problem starzenia się osób czynnych zawodowo;
- (3) poprawa sytuacji w zakresie zdrowia publicznego ma być rezultatem dobrowolnych inicjatyw organizacji wprowadzających do obrotu środki spożywcze i nietoksyczne substancje chemiczne oraz ich etykietowania;
- (4) poprawa osiągnięć w zakresie innowacji, które rozwiązują problemy społeczne, a są rezultatem lepszej współpracy z zainteresowanymi stronami oraz stworzeniem środowisk pracy bardziej sprzyjających innowacjom;
- (5) poprawa racjonalnego wykorzystania zasobów przyrody i zmniejszenie ilości odpadów deponowanych w środowisku naturalnym przez inwestowanie w innowacje ekologiczne i dobrowolne przyjęcie systemów zarządzania środowiskiem przyrodniczym i etykietowania produktów;
- (6) poprawa wizerunku gospodarki i jej organizacji w społeczeństwie i wykształcenie bardziej przyjaznego stosunku do przedsiębiorczości;

- (7) wzrost poszanowania podstawowych wolności i praw człowieka, środowiska naturalnego i podstawowych norm pracy;
- (8) ograniczenie ubóstwa oraz wzrost postępu w osiągnięciu celów rozwoju społecznego, gospodarczego i ochrony środowiska przyrodniczego.

W Polsce powołano w 2009 r. zespół do spraw odpowiedzialności społecznej organizacji, którego zadaniem było przygotowanie rekomendacji dla administracji rządowej, związanych z promocją i wprowadzaniem w życie zasad odpowiedzialności społecznej (Forum 2009), tj.:

- (1) proponowanie rozwiązań dotyczących koordynacji działań poszczególnych organów administracji publicznej w zakresie promocji i wprowadzania zasad odpowiedzialności społecznej organizacji;
- (2) analiza i wykorzystywanie doświadczeń oraz upowszechnianie dobrych praktyk społecznej odpowiedzialności organizacji z innych państw, w szczególności narzędzi wypracowanych w ramach europejskiego sojuszu na rzecz budowania i wdrażania polityki odpowiedzialności społecznej organizacji;
- (3) tworzenie warunków lepszej komunikacji i dialogu między administracją, gospodarką, partnerami społecznymi oraz organizacjami pozarządowymi w sprawach dotyczących odpowiedzialności społecznej organizacji.

Małgorzata Skrzek-Lubasińska i współpracownicy (2011) wykazali, że polskie organizacje opracowują indywidualne podejścia do odpowiedzialności społecznej oraz ujawnili powody wprowadzenia (albo jego zaniechania) tego modelu. Autorzy badań uważają, że model odpowiedzialności społecznej ma wartość, gdy organizacja dysponuje już jakąkolwiek formą odpowiedzialności. Odpowiedzialność ta, nawet najskromniejsza, jest podstawą budowy modelu systemu odpowiedzialności społecznej organizacji. Analiza teoretycznego modelu R. E. Smitha wskazuje na rodzaj *hierarchii* aspektów objętych odpowiedzialnością organizacji (Lipińska 2018), na które organizacja wpływa. Jan Jonker i Marco de Witte (2006) twierdzą nawet, że organizacja kreuje *tożsamość* aspektów, ponieważ to tożsamość zapewnia strategiczny kierunek zrównoważonego rozwoju organizacji.

Te teoretyczne doświadczenia J. Jonkera i M. de Wittego dały wsparcie koncepcji R. E. Smitha budowy modelu systemu odpowiedzialności społecznej jako bar-

dzo cennego narzędzia, które pozwala również polskim miastom sprostać wyzwaniu cywilizacyjnemu w zmieniającym się światowym systemie ekonomiczno-politycznym. Wyzwanie to odpowiada również twierdzeniom naukowców (Geva 2008; Skrzek-Lubasińska i inni, 2011; Smith 2011), że angażowanie się w dodatkowe projekty, aby poszerzyć wiedzę na temat różnych możliwości doktryny odpowiedzialności społecznej w praktyce, jest bardzo ważne. W codziennej praktyce organizacyjnej zarządzania miastem jest to wartość dodana.

Próbie wyjaśnienia, jak trzeba rozumieć i stosować termin *odpowiedzialność społeczna organizacji* do oceny wpływu jej decyzji i działań na społeczeństwo i środowisko przyrodnicze, podjęło w 2014 r. krajowe Doradztwo Gospodarcze. Organizacja ta założyła, że jest możliwe zapewnienie stosowania przejrzystych i etycznych (moralnych) działań przez polskie organizacje. Cztery strategiczne zasady, możliwe do przyjęcia przez organizacje, po pewnym uzupełnieniu ujęto następująco:

- (1) przyczynianie się do zrównoważonego rozwoju dla wzrostu dobrobytu społecznego,
- (2) uwzględnianie oczekiwań ekologicznych wszystkich zainteresowanych stron,
- (3) przestrzeganie prawa i spójności działań z międzynarodowymi normami ekozarządzania i audytu (EMAS 2009),
- (4) zintegrowane, spójne i jednolite relacje organizacji z pracownikami i środowiskiem społecznym oraz przyrodniczym, pozwalające organizacji na generowanie kosztów zewnętrznych.

3. Ekonomia odpowiedzialności społecznej

Podstawą sprostania wyzwaniu cywilizacyjnemu powinno być zrozumienie, że funkcjami konstytuującymi rdzeń systemu światowego są wiedza, wytwarzanie innowacji i zarządzanie (Rykiel 2006).

Międzynarodowe wyzwania dotyczą kluczowych trzech aspektów działań krajów (Morżoń 2017) semiperyferii i peryferii światowego systemu ekonomiczno-politycznego (Rykiel 2006), które ujęto następująco:

- (1) wzrost ekonomiczny i sprawiedliwy podział bogactwa świata,
- (2) ochrona zasobów środowiska przyrodniczego,

(3) rozwój społeczny zapewniający im dobrobyt.

Analizując te wymienione wyżej trzy kluczowe aspekty i możliwość integrowania działań organizacji, jakimi są państwa w ogóle, można stwierdzić, że wymienione międzynarodowe wyzwania wydają się ważne w kontekście ich wewnętrznych polityk ekonomicznych, społecznych i ekologicznych. Można też stwierdzić, że to państwo umożliwia organizacjom, mającym swoje siedziby w mieście i w nim produkujące, przyjmowanie scenariuszy odpowiedzialności społecznej, które nadają miastom status centrów biznesu. To organizacje funkcjonujące wewnątrz miasta, a więc ten najniższy szczebel organizacji, jak twierdzi Ilona Morżoł, uwolniły proces globalizacji miast, a z nim możliwości ich postępu zrównoważonego rozwoju miast, tj. ekologicznego, społecznego i ekonomicznego.

W drugiej dekadzie XXI w. obserwuje się i odczuwa również w Polsce globalne kryzysy: gospodarcze, ekologiczne i społeczne. Są one związane z trzema założeniami rozwoju lub jego braku: (1) z wciąż rosnącą potrzebą nie zawsze racjonalnego wykorzystania zasobów środowiska naturalnego, pomimo ustanowienia międzynarodowego i krajowego prawa jego ochrony; (2) ze starzeniem się społeczeństw i wzrostem liczby mieszkańców kraju niepełnosprawnych z natury lub z powodu wypadków, o których dobro nie zabiega się wystarczająco; (3) z brakiem dbałości o globalną spójność społeczną, co jest powodem nieprzestrzegania międzynarodowych i krajowych zasad przekazywania bogactwa społeczeństwu i partnerstwa z organizacjami społecznymi. Te trzy założenia rozwoju są ważne, ponieważ dotyczą wszystkich miast świata. Miasta w Polsce nie stanowią konkurencji z 300 największymi miastami na świecie (City 2018). Osiągnięcie tych trzech założeń w miastach krajów Europy zostało natomiast poparte strategią „Europa 2020”, proponującą ich realizację.

Wymienione wyżej trzy założenia rozwoju można uznać za priorytetowe działania nie tylko dla rozwoju, ale i jego braku albo przyspieszenia w odniesieniu do miast jako organizacji drugiego rzędu po państwie; miast *skupiających*, ale *nieintegrujących* posiadanego zbioru organizacji niższego rzędu w ich odpowiedzialności społecznej. Tymczasem odpowiedzialność społeczną miasta można ująć następująco: (1) wzrost inteligentny rozumiany w kontekście gospodarki ma być oparty na wiedzy i innowacji, więc wymaga on nakładów na badania i rozwój oraz stosowania

mechanizmów sprzyjających szybkiemu transferowi wiedzy teoretycznej do praktyki gospodarczej, która potrzebuje świadomego społeczeństwa, a społeczeństwo to wymaga dostępu do edukacji, (2) wzrost zrównoważonego rozwoju rozumiany w kontekście gospodarki wspieranej w jej rozwoju tak, aby oszczędnie korzystała z zasobów środowiska naturalnego, a więc wymaga poszukiwania i rozwoju technik i technologii przyjaznych przyrodzie, coraz częściej rozumianych i ujmowanych w literaturze jako *zielone techniki i technologie*, ponieważ tylko wówczas krajowa gospodarka może być konkurencyjna na globalnym rynku, zaś koncepcja *zielonego wzrostu gospodarczego* sprzyja przejściu tradycyjnych procesów produkcji na innowacyjne procesy ograniczające eksploatację przyrody i naprawiania wyrządzonych jej szkód, (3) wzrost sprzyjający włączeniu społecznemu, rozumiany w kontekście gospodarki, która powinna być narzędziem wspierana zatrudniania osób, a więc zapewniająca spójność społeczną i terytorialną przez włączenie gospodarki do procesu aktywizacji zawodowej jak największej osób wykluczonych społecznie i żyjących w ubóstwie.

Wdrażanie standardów odpowiedzialności społecznej organizacji, jaką jest miasto jako centrum biznesu, może być więc rozumiane jako *zbiorowa odpowiedzialność społeczna organizacji* wchodzących w skład struktury miasta. Ta *zbiorowa odpowiedzialność* wpisuje się i w strategię Unii „Europa 2020”, i w strategię rozwoju gospodarczego Polski, tj. w założenia „Strategii Rozwoju Kraju 2020” (MRR 2012), oraz w Narodowe Strategiczne Ramy Odniesienia (MRR 2007), które wspierają wzrost gospodarczy i zatrudnienie oraz stanowią odzwierciedlenie celów Strategii Lizbońskiej.

To rozwój gospodarczy spowodował wyodrębnienie nauki o gospodarowaniu, tj. ekonomii, zajmującej się środkami produkcji, pracą, towarem, pieniędzmi, zyskiem i stosunkami produkcji. W epoce ponowoczesności gospodarka ta od 2001 r. jest zobowiązana do zaspokajania potrzeb i wymogów środowiska przyrodniczego. Zbliżenie się badań w naukach społecznych i ekonomicznych, socjologicznych i politologicznych do biologii człowieka i ekologii w ogóle (Malinowski 2002), oraz do nauk technicznych jest już dostrzegane.

Ekonomia zrównoważonego rozwoju jest dyscypliną badań mocno kontestowaną i kontrowersyjną (Poskrobko 2007, 2011, 2012), a w literaturze przedmiotu łączoną z teorią *ekonomii środowiska* lub *ekonomii ekologicznej*. W rzeczywistości te trzy ekono-

mie różnią się podstawami polityk kreowanych w czasie pojawiania się ich w nauce. Ideologia „płytkiej” ekologii w ekonomii środowiska uległa częściowej transformacji w ideologię „głębokiej” ekologii w ekonomii ekologicznej (Preisner 2000; Hull 2011; Lipińska 2018). Michael P. Todaro i Stephen C. Smith (2015) przejście od płytkiej do głębokiej ekologii w ekonomii wyrażają jako przejście ekonomii głównego nurtu (neoklasycznego) w ekonomię polityczną, a następnie w ekonomię zrównoważonego rozwoju.

Wymienione trzy filozofie postrzegania ekologii w ekonomii analizował również R. E. Smith (2011). Autor ten dokonał też przeglądu filozofii odpowiedzialności społecznej organizacji globalnych. Richard E. Smith postawił tezę, że *zrównoważony rozwój* jest często używany jako synonim *odpowiedzialności społecznej organizacji*. W tym kontekście obok terminu *ekonomia zrównoważonego rozwoju* pojawia się więc nowy termin *ekonomia odpowiedzialności społecznej*.

W powyższym natomiast kontekście nadal ważnym uwarunkowaniem zewnętrznym ekonomii odpowiedzialności społecznej wydaje się, że pozostaje jej otoczenie polityczne i prawne oraz administracyjne, tj. znajomość kierunków polityki gospodarczej. Ważne jest również otoczenie społeczne i kulturowe określane przez style życia i system wartości społeczeństw, ich tradycje, wzorce konsumpcyjne i preferencje religijne. Otoczenie ekologiczne natomiast wyraża stan i jakość przyrody. Zdaniem Stefana Marciniaka (2017), otoczenie ekologiczne stwarza bariery rozwoju organizacji, ponieważ wymusza zmiany procesów technologicznych na bardziej materiałooszczędne, energooszczędne i wodooszczędne. Z punktu widzenia odpowiedzialności społecznej organizacji, jaką jest państwo, otoczenie ekologiczne jest jednym z trzech aspektów sukcesu organizacji, jaką jest państwo w jego zrównoważonym rozwoju globalnym. Zdaniem Aviva Gevy (2008) materiało-, energo- i wodooszczędność są zaś podstawą globalnego zrównoważonego rozwoju.

Zrównoważonemu rozwojowi odpowiedzialnego społecznie miasta można przypisać trzy cechy (MDG 2014), które ujęto następująco:

- (1) zintegrowane podejście do spójności środowisk ekologicznego, społecznego i ekonomicznego miasta;
- (2) pierwszeństwo przyrody, tj. działań na rzecz jej zdrowia, a przez to również zbiorowości miasta;

- (3) współpraca z zainteresowanymi stronami na rzecz zielonej produkcji i usług.

Cechy te mogą wpływać na decyzje o tempie odchodzenia od ponowoczesnej przeszłości i reagowania na obserwowane potrzeby ekologiczne i społeczne, aby zapobiegać szkodom w środowiskach ekosystemów. Ponowoczesne działania odpowiedzialnego społecznie miasta powinny być planowane i organizowane (oraz kontrolowane) z pomocą badań wpływu odpowiedzialności społecznej miast na zbiorowości miejskie nie tylko w ich granicach administracyjnych, ale również w regionie będącym bezpośrednim otoczeniem miasta.

Regulacyjne otoczenie zewnętrzne organizacji stanowią rynek pracy, rynek dóbr i usług oraz technologii, system walutowo-pieniężny, system finansowy państwa, system prawny i polityczny, a także system społeczny i odpowiadająca im infrastruktura (Marciniak 2017). W przestrzeń miasta bywają natomiast wpisane i inne epizodyczne obiekty, które rządzą się własnymi prawami i z reguły niosą ze sobą pierwotnie dość ubogie znaczenia. Bardzo często są to obiekty umiejscowione na obszarach o funkcjach przemysłowych, albo o funkcjach stref ekonomicznych, wokół których współistnieją obszary o funkcjach mieszkaniowych. Zdaniem Bohdana Jałowieckiego (2008), w stosunku do niektórych fragmentów przestrzeni o funkcjach przemysłowych, a także poprzemysłowych, społeczności lokalne cechuje podejście osobiste i budzące różne emocje. Wiele z tych miejsc jest naznaczonych wydarzeniami ze zbiorowej i indywidualnej historii, twierdzi B. Jałowiecki, które nasuwają różne skojarzenia przywołujące wspomnienia. Autor ten uważa, że wartość tych miejsc jest często subiektywna, ale istnieją także miejsca, których wyjątkowość jest dostrzeżona przez wiele osób i ważna dla kolejnych pokoleń; są to obszary kulturowe miasta (Jałowiecki 2008).

Przestrzeń miast nadaje im wyraźny kierunek rozwoju społecznego. Przestrzeń miasta jest przestrzenią społeczną (Hall 1978). Obecnie w wielu miejscach świata, w tym w Polsce, występuje zjawisko przegrupowywania struktury elementów, funkcji i form przestrzennych (Kajdanek 2008), w wyniku czego zmienia się charakter tych miejsc. W miastach jednak mogą być także miejsca (Jałowiecki 2008). Literatura na temat percepcji przestrzeni jest bardzo bogata i różnorodna, począwszy od analiz sposobu opisu różnych miast, przez działające w nich organizacje, po ba-

dania ich postrzegania przez mieszkańców. Ci ostatni użytkownicy przestrzeni miasta nie traktują natomiast tej przestrzeni jednorodnie; przeciwnie, rozróżniają poszczególne przestrzenie i oceniają je na podstawie wielu kryteriów użytkowych, estetycznych, etycznych, egzystencjalnych (Jałowiecki 2008) oraz ekologicznych.

4. Kapitał miasta

Podstawowym podmiotem gospodarki rynkowej jest organizacja, która kreuje podaż i popyt, dążąc do bogactwa (Smith 2011; Marciniak 2017). Jako samodzielna instytucja organizacja sama określa swoje cele i spełnia określone funkcje gospodarcze albo administracyjne. Działania te prowadzi, opierając się na kapitale, jakim dysponuje, i czynnikach produkcji. Warunkiem jej przetrwania w epoce ponowoczesnej jest więc innowacyjność (Woźniak 2011). Warunki otoczenia, w którym działa organizacja, podlegają ciągłym zmianom, organizacja musi więc stale dostosowywać się i uaktualniać strategię swego rozwoju (Marciniak 2017) do miejsca swej lokalizacji i do regionu będącym jej otoczeniem, a tym samym do społeczeństwa, które jest gospodarzem organizacji (Rionda i inni, 2002; Geva 2008; Smith 2011).

Organizacja, jaką jest współczesne miasto, jest podsystemem większego systemu ekonomicznego i społecznego, tj. państwa, w którym funkcjonuje, stanowiąc jego część, o czym wcześniej wspomniano. Organizacja miasta składa się z wejść, którymi są mieszkańcy miasta, sektor publiczny i prywatny gospodarki, grunty, nieruchomości, infrastruktura techniczna (pożytku publicznego i służąca ochronie przyrody), środki pieniężne, środowisko naturalne i zewnętrzni użytkownicy przestrzeni miasta. W procesie transformacji miast za pomocą odpowiednich procesów zarządzania powstaje nowa jakość produktów i usług miasta, które są wynikiem funkcjonującego światowego systemu ekonomiczno-politycznego. Rzeczowe osiągnięcia miast są uzupełniane o satysfakcję z pracy uczestników procesów gospodarczych i zasilają z kolei nadsystem, w którym funkcjonuje organizacja. Realne otoczenie organizacji stanowią zasoby pracy, zasoby środowiska naturalnego, stan wiedzy i techniki (Marciniak 2017).

Kapitał miasta tworzą cztery formy zasobów, które w epoce ponowoczesnej powinny mieć zaszczepioną kulturę gospodarczą zgodną z doktryną odpowiedzialności społecznej (Smith 2011), tj.: (1) kapitał ludzki, który może zostać zoptymalizo-

wany z korzyścią dla organizacji, jaką jest miasto; (2) kapitał produkcyjny, obejmujący infrastrukturę, fabryki i technologie oraz ułatwiający wytwarzanie aktywów, które są konieczne do prowadzenia działalności; (3) kapitał finansowy, który jest wymogiem produkcji i dystrybucji dóbr; (4) kapitał naturalny, tj. zasoby zapewniane przez naturę i podlegające ochronie przez zrównoważony rozwój (Hawken i inni, 1999).

Organizacja, jaką jest miasto, korzysta z tych form kapitału, służących jako narzędzie do formułowania celów i zadań oraz środków ich realizacji. Miasto, wykonując zadania własne i zlecone, może pokrywać swoje wydatki ze swoich dochodów i osiągać zyski, samodzielnie wchodzić w porozumienia z innymi organizacjami (bankami, ubezpieczycielami, organizacjami społecznymi i innymi zainteresowanymi stronami). Tym samym charakteryzuje się wyodrębnieniem ekonomicznym i prawnym oraz administracyjnym, a także dążeniem w działalności gospodarczej organizacji zlokalizowanej w mieście do generowania zysków. To za pomocą zysków miasto mierzy efektywność swego działania (Marciniak 2017). Tymczasem, gdy za zyski coraz więcej i coraz częściej płacą całe zbiorowości, tj. ponoszą straty ekonomiczne, mają one również prawo do otrzymania odpowiedzi na trzy pytania, postawione już przez Fritjofa Caprę (1987): Komu ta efektywność organizacji służy? Co mają na myśli ekonomiści, gdy mówią o efektywności? Czy ekonomistom chodzi o efekty oznaczające korzyści, jakie czerpią poszczególne osoby, organizacje, społeczeństwa albo ekosystemy? Na pytania te teoria ekonomii nie dała odpowiedzi, ponieważ je ignoruje, twierdzi Wiesław Kowalczewski (2013). Trzeba również zadać dwa dodatkowe pytania, aby rozumieć cel umieszczenia w Konstytucji RP zasady zrównoważonego rozwoju, a więc i zasady odpowiedzialności społecznej organizacji: Co mają na myśli ekolodzy, gdy mówią o skuteczności ekonomii? Co mają na myśli inżynierowie, gdy mówią o celowości ekologii w ekonomii?

5. Odpowiedzialność w kontekście zrównoważonego rozwoju

Richard E. Smith wyróżnił pięć aspektów, które koncepcja odpowiedzialności społecznej organizacji powinna spajać, i do których wyżej wielokrotnie już nawiązywano:

- (1) środowisko naturalne, które wymaga radykalnej ochrony;

- (2) aspekt społeczny, który dotyczy relacji między gospodarką a społeczeństwem;
- (3) aspekt ekonomiczny, który dotyczy aspektów społecznych i ekologicznych,
- (4) interesariusze lub ich grupy;
- (5) dobrowolność, ponieważ odpowiedzialność społeczna organizacji nie jest uregulowana prawem.

Według ostatniego aspektu doktryna odpowiedzialności społecznej organizacji jest wciąż pomijaną kwestią polityczną z powodu braku uregulowania prawnego (albo niepoprawnego) w państwach semiperyferii i peryferii. W kontekście zrównoważonego rozwoju zgodnie z podanym wcześniej twierdzeniem R. E. Smitha, że *zrównoważony rozwój* jest synonimem *odpowiedzialności społecznej*, trzeba zwrócić uwagę na fakt, że w Polsce zrównoważony rozwój jest zasadą konstytucyjną. W kontekście konstytucyjności zrównoważonego rozwoju odpowiedzialność społeczna jest również zasadą konstytucyjną. Zaprzecza to więc zasadzie dobrowolności przyjmowania odpowiedzialności społecznej przez organizacje w Polsce; odpowiedzialność społeczna organizacji jest bowiem wymogiem prawnym.

Definicja odpowiedzialności społecznej organizacji, jaką są miasta jako centra biznesu, może skłaniać organizacje mające swoje siedziby w mieście do podejmowania odpowiedzialności za efekty zewnętrzne; za wpływ miasta na sferę społeczną i ekosystemy, a także za rozliczanie tego wpływu wobec zainteresowanych stron (Lewicka-Strzałecka 2009). W Europie koncepcja odpowiedzialności społecznej promowana przez Komisję Europejską jako instrument europejskiej strategii na rzecz zrównoważonego rozwoju, ma priorytetowe znaczenie dla europejskiej gospodarki. Ta strategia rozwoju zrównoważonego opiera się na jednolitym, chociaż wewnętrznie heterogenicznym, potrójnym wyniku, który Zynia L. Rionda i jej współpracownicy określają jako fundament troski o przyszłość mieszkańców świata, ochronie przyrody i dobrych wynikach finansowych. Tak określony fundament istnienia miasta jako organizacji odpowiedzialnej społecznie w epoce ponowoczesnej jest więc fundamentem strategicznego i operacyjnego zarządzania miastem przez etykę, ekologię i ekonomię, tj. przez prawa człowieka, odpowiedzialność i sprawiedliwość.

Wartości, jakimi są prawa i wolności człowieka do zdrowego środowiska przyrodniczego w mieście, są instrumentami, które mogą być włączone w system za-

rządzenia ekosystemami miasta albo w ogólny strategiczny i operacyjny zintegrowany system zarządzania miastem. Krajowe miasta są organizacjami, które mogą uczestniczyć w światowym systemie ekonomiczno-politycznym, aby gospodarka krajowa mogła sprostać zróżnicowanej dziedzinowo gospodarce globalnej według modelu odpowiedzialności społecznej państwa.

6. Zakończenie

Krajowa administracja rządowa podjęła działania w zakresie promowania i wspierania praktyk rozwoju odpowiedzialności społecznej organizacji. Przeprowadzone badania dotyczące odpowiedzialności społecznej organizacji dowodzą, że wiedza ta jest niezadowalająca. Wynik badań przeprowadzonych wśród polskich organizacji (przemysłowych i usługowych) nasuwa następujący wniosek: siedem aspektów zbiorowej odpowiedzialności społecznej organizacji przyjęte przez miasta, rozumiane według konstytucyjnej *zasady zrównoważonego rozwoju*, a więc i konstytucyjnej *zasady odpowiedzialności społecznej* wszystkich organizacji, może i powinno być w epoce ponowoczesnej podstawowym celem państwa, które jest zobowiązane do zachęcania i integrowania funkcjonujących w nim organizacji, dla których osiągnięcie zysków jest celem drugorzędym. Pierwszym zaś celem jest spełnienie oczekiwań różnych grup interesariuszy, przede wszystkim zbiorowości lokalnych i regionalnych. Priorytetem jest możliwość jednoczesności osiągnięcia korzyści ekologicznych i ekonomicznych, w tym na konkurencyjnym rynku globalnym.

Miasta polskie, będąc centrami biznesu, mogą przyjąć doktrynę odpowiedzialności społecznej rozumianej jako ogólnopolski program objęty badaniami interdyscyplinarnymi z punktu widzenia aspektów: środowiska przyrodniczego, społeczeństwa, zrównoważonego rozwoju, etyki oraz podstawowych wolności i praw człowieka. Badania nie mogą się skupiać na dużych miastach, ani na samej znajomości tego zagadnienia. Model systemu odpowiedzialności społecznej wymaga dostrzeżenia, że doktryną tą powinny być objęte wszystkie szczeble administracji samorządowej: województwa, powiaty i gminy. Ta ostatnia jednostka samorządu terytorialnego w przypadkach szczególnych walorów środowiska naturalnego, jego zasobów naturalnych i klimatu przyjmuje ściśle określoną funkcję lecznictwa uzdrowiskowego i status uzdrowiska. Ma również prawo do pobierania zwiększonych opłat

za korzystanie z jej zasobów środowiska przyrodniczego, które jest dobrem społecznym. Stan i jakość środowiska przyrodniczego (powietrza, wody i gleby) powinien ulegać bezpośredniej poprawie na obszarach miast.

W kontekście odpowiedzialności społecznej miast wydaje się więc konieczne dokonanie oceny czterech aspektów dotyczących przestrzeni miasta jako centrum biznesu, które to aspekty M. Skrzek-Lubasińska ze współpracownikami (2011) odniosła do organizacji niższego rzędu, co – po pewnym uzupełnieniu – ujęto następująco: (1) pomiar stanu wdrażania standardów odpowiedzialności społecznej miast, (2) analiza praktyk w zakresie odpowiedzialności społecznej miast, (3) identyfikacja rozwijanych sfer według odpowiedzialności miasta za przyrodę i społeczność miasta, (4) identyfikacja wskaźników odpowiedzialności społecznej miast, które mogą uzupełniać badania odpowiedzialności społecznej innych organizacji funkcjonujących wewnątrz miasta.

Wyniki badań mogą być podstawą lepszego przygotowania i właściwego adresowania działań instytucji publicznych, w kontekście naturalnych sytuacji kryzysowych i spowodowanych przez człowieka. Wyniki badań także mogą pozwolić na bardziej wiarygodną ocenę skuteczności podejmowanych przez administrację publiczną działań, w organizacji bezpiecznych miast polskich, Unii Europejskiej i spoza Unii, i bezpiecznego ich otoczenia, w aspekcie ekologicznym, społecznym i ekonomicznym.

Ponieważ w Polsce zasada zrównoważonego rozwoju jest konstytucyjna, objęta nią odpowiedzialność społeczna jest koncepcją dotyczącą kwestii odpowiedzialności społecznej województw, powiatów i gmin samorządowych.

7. Literatura

Capra F., 1987: *Punkt zwrotny (The Turning Point)*. Warszawa: PIW.

Carroll A. B., 1979: *A three dimensional conceptual model of corporate performance*.

“The Academy of Management Review”, 4, 4, 497-505.

Carroll A. B., 1991: *The pyramid of corporate social responsibility: Toward the moral management of organizational stakeholders*. “Business Horizons”, 34, 4, 39-48.

Carroll A. B., 1999: *Corporate social responsibility: Evolution of a definitional construction*. “Business and Society”, 38, 3, 268– 295.

City Mayors Statistics, 2018: *Largest cities in the world*;

<http://www.citymayors.com/statistics/largest-cities-country-by-country.html>.

EMAS, 2009: Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (WE) nr 1221/2009 z dnia 25 listopada 2009 r. w sprawie dobrowolnego udziału organizacji w systemie ek zarządzania i audytu we Wspólnocie (EMAS), uchylające rozporządzenie (WE) nr 761/2001 oraz decyzje Komisji 2001/681/WE i 2006/193/WE (Dz. Urz. UE L 342/1 z 22.12.2009).

Forum, 2009: *Premier powołał zespół ds. Społecznej Odpowiedzialności Przedsiębiorstw*.

„Forum Odpowiedzialnego Biznesu”; <http://odpowiedzialnybiznes.pl/aktualno%C5%9Bci/premier-powolal-zespol-ds-spolecznej-odpowiedzialnosci-przedsiębiorstw/>.

Friederic W., 2006: *Corporation, be good! The story of corporate social responsibility*. Indianapolis: Dog Ear Publishing.

Fridman M., 1970: *The Social Responsibility of Business Is To Increase Its Profits*. "The New York Times Magazine", 13, 33, 122-26.

Friedman M., 1962: *Capitalism and Freedom*. Chicago: University of Chicago Press.

Frydryczak B., 2009: *Estetyka przyrody: nowe pojmowanie natury*. „Estetyka i Krytyka”, 15, 16, 2, 2008-1, 41-55.

Geva A., 2008: *Three Models of Corporate Social Responsibility: Interrelationships between Theory, Research and Practice*. „Business and Society Review”, 113:1, 1-41.

Hall E. T., 1978: *Ukryty wymiar*. Warszawa: PIW.

Hawken P., Lovins A., Lovins L., 1999: *Natural Capitalism: Creating the Next Industrial Revolution*. New York: Back Bay.

Heller M, 2016: *Nowa fizyka i nowa teologia*. Kraków: Wydawnictwo Copernicus Center Press Sp. z o. o.

Huk K., 2015: *Logistyka miejska a społeczna odpowiedzialność biznesu – wspólne obszary zainteresowania*. "Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach", 249, 155-163.

Hull Z., 2011: *Ekozoficzna filozofia przyrody*; w: W. Ługowski, I. K. Lisiejew: *Filozofia przyrody*. Warszawa: IFIS PAN; 136-143.

Jałowicki B., 2008: *Pamięć miejsc*; w: Z. Rykiel: *Nowa przestrzeń społeczna w ba-*

- daniach socjologicznych*. Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego; 133-139.
- Jałowiecki B., Szczepański M. S., 2006: *Miasto i przestrzeń w perspektywie socjologicznej*. Warszawa: Scholar.
- Jonker J., Witte M. de, 2006: *Finally in Business: Organising Corporate Social Responsibility in Five*; w: J. Jonker, M. de Witte: *Management Models for Corporate Social Responsibility*. New York: Springer; 63-69.
- Kajdanek K., 2008: *Specyfika współczesnych procesów wytwarzania przestrzeni społecznej na przykładzie koncepcji przestrzeni przepływów Manuela Castella*; w: Z. Rykiel: *Nowa przestrzeń społeczna w badaniach socjologicznych*. Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego; 96-109.
- Kaźmierczak M., 2009: *Spółeczna odpowiedzialność biznesu jako kierunek doskonalenia systemu zarządzania środowiskowego*; w: A. Matuszak-Flejszman: *Doskonalenie systemu zarządzania środowiskowego a zrównoważony rozwój*. Poznań: Polskie Zrzeszenie Inżynierów i Techników Sanitarnych Oddział Wielkopolski; 159-175.
- Kołodko G. W., 2014: *Nowy paradygmat, czyli ekonomia i polityka dla przyszłości*. „*Ekonomista*”, 2, 161-180.
- Komisja Europejska, 2010: *Komunika Komisji Europa 2020. Strategia na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu*. Bruksela.
- Komisja Wspólnot Europejskich 2001: *Komunikat Komisji. Zrównoważona Europa dla lepszego świata: Strategia zrównoważonego rozwoju dla Unii Europejskiej*. Bruksela.
- Komisja Wspólnot Europejskich, 2006: *Komunikat Komisji dla Parlamentu Europejskiego, Rady i Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego. Realizacja partnerstwa na rzecz wzrostu gospodarczego i zatrudnienia: uczynienie Europy liderem w zakresie odpowiedzialności społecznej przedsiębiorstw*. Bruksela, 2.
- Kowalczewski W., 2013: *Przedsiębiorstwo w teorii ekonomicznej i praktyce gospodarczej*. "Zeszyty Naukowe Uczelni Warszawskiej im. Marii Skłodowskiej-Curie"; 1, 39, 85-100.
- Kronenberg J., Bergier T., 2010: *Wyzwania zrównoważonego rozwoju w Polsce*. Kraków: Fundacja Sendzimira.

- Krzysztofek K., 2008: *Świat wirtualny jako przestrzeń społeczna*; w: Z. Rykiel: *Nowa przestrzeń społeczna w badaniach socjologicznych*. Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego; 71-84.
- Leoński W., 2016: *Ekologiczne aspekty społecznej odpowiedzialności biznesu*. "Studia i Prace Wydziału Nauk Ekonomicznych i Zarządzania", 43, 45-53; Szczecin: Uniwersytet Szczeciński; http://www.wneiz.pl/nauka_wneiz/sip/sip43-2016/SiP_43_t1.pdf.
- Lewicka-Strzałecka A., 2009: *Miejsce CSR w europejskiej strategii na rzecz zrównoważonego rozwoju*. „Annales. Etyka w życiu gospodarczym”; 12, 1, 189-195.
- Lipińska E. J., 2010a: *Przygotowania logistyczne transportu drogowego materiałów niebezpiecznych na przykładzie terenów przygranicznych Podkarpacia*. „Infrastruktura i Ekologia Terenów Wiejskich”, Kraków: Komisja Techniczna Infrastruktury Wsi PAN, 2, 203-213.
- Lipińska E. J., 2010b: *Postępowanie w przypadku awarii w transporcie kolejowym materiałów niebezpiecznych na terenach przygranicznych z Ukrainą*. „Infrastruktura i Ekologia Terenów Wiejskich”, Kraków: Komisja Techniczna Infrastruktury Wsi PAN, 2, 23-33.
- Lipińska E. J., 2010c: *Substancje kontrolowane – obowiązek ochrony przed ich uwalnianiem do środowiska*. „Górnictwo i Geologia”, Gliwice: Politechnika Śląska, 5, 4, 159-168.
- Lipińska E. J., 2013: *Rozmieszczenie i wpływ na środowisko emisji ze złóż substancji węglowodorowych współwystępujących ze złożami wód mineralnych w gminie Iwonicz-Zdrój*. Rzeszów: Stowarzyszenie Naukowe Przestrzeń Społeczna i Środowisko.
- Lipińska E. J., 2018: *Doktryna odpowiedzialności społecznej dla miast*. „Przestrzeń Społeczna (Social Space)”, 1, 15, 111-145.
- Lustyk D., 2011: *Społeczna odpowiedzialność biznesu w kreowaniu wizerunku miasta*; w: A. Grzegorzczak, A. Kochaniec: *Kreowanie wizerunku miasta*. Warszawa: Wyższa Szkoła Promocji; 147-162.
- Malinowski A., 2002: *Podstawy ewolucyjne ekologii człowieka*; w: A. Kurnatowska: *Ekologia. Jej związki z różnymi dziedzinami wiedzy*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN; 173–194.
- Mannion A. M., 2001: *Zmiany środowiska Ziemi. Historia środowiska przyrodniczego i kul-*

- turowego*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Marciniak S., 2017: *Makro- i mikroekonomia. Podstawowe problemy współczesności*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Masaka D., 2008: *Why enforcing corporate social responsibility (CSR) is morally questionable*. "Electronic Journal of Business Ethics and Organizational Studies", 13, 1, 13-21.
- MDG, 2014: *Spółeczna Odpowiedzialność Biznesu*. Praca zbiorowa. Warszawa: Doradztwo Gospodarcze; www.mdg.com.pl.
- Money 2010: *Za wyciek ropy BP grozi gigantyczna kara*; <https://www.money.pl/gielda/surowce/wiadomosci/artukul/za:wyciek;ropy;b;grozi;gigantyczna;kara,105,0,627817.html>.
- MRR, 2007: *Polska. Narodowe Strategiczne Ramy Odniesienia 2007-2013 wspierające wzrost gospodarczy i zatrudnienie. Narodowa strategia spójności*. Warszawa: Ministerstwo Rozwoju Regionalnego.
- MRR, 2012: *Strategia Rozwoju Kraju 2020*. Warszawa: Ministerstwo Rozwoju Regionalnego.
- Morzoł I., 2017: *UNESCO a zrównoważony rozwój*. Polski Komitet ds. UNESCO; <http://www.unesco.pl>.
- Poskrobko B., 2007: *Ku ekonomii zrównoważonego rozwoju*; w: B. Poskrobko: *Obszary badań nad trwałym i zrównoważonym rozwojem*. Białystok: Wydawnictwo WSE; 7-17.
- Poskrobko B. (red.), 2011: *Teoretyczne aspekty ekonomii zrównoważonego rozwoju*. Białystok: Wyższa Szkoła Ekonomiczna.
- Poskrobko B., 2012, *Metodyczne aspekty ekonomii zrównoważonego rozwoju*, „*Ekonomia i Środowisko*”, 3, 43, 10-27.
- Preisner L., 2000: *Przeglądy środowiska jako instrumenty ekologizacji działalności gospodarczej*. Rozprawy. Monografie. Kraków: AGH Uczelniane Wydawnictwa Naukowo-Dydaktyczne.
- Radwański W., 2018: *Jakich firm nam potrzeba*. „Rzeczpospolita. Opinie. Publicystyka”; <http://www.rp.pl/Publicystyka/302049964-Jakich-firm-nam-potrzeba.html>.
- Rionda Z. L., Baird V., Kramer Ch., Wofford D., 2002: *What is Corporate Social Responsibility? 8 Questions & Answers*. Catalyst Consortium. U.S. Agency for International Development (USAID), Asia and Near East Bureau Strategic Planning, Or-

- rganisations & Technical Support (SPOTS). Washington;
https://pdf.usaid.gov/pdf_docs/Pnada498.pdf.
- Rosman Y., Eisenkraft A., Milk N., Shiyovich A., Ophir N., Shrot S., Kreiss Y., Kassirer M., 2014: *Lessons Learned From the Syrian Sarin Attack: Evaluation of a Clinical Syndrome Through Social Media*. „Medicine and Public Issues”, 160, 9, 644-648.
- Rykiel Z., 2006: *Podstawy geografii politycznej*. Warszawa: Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne.
- Rykiel Z., 2017: *Semiperyferie jako naszość*. „Przestrzeń Społeczna (Social Space)”, 2, 14, 9-21.
- Skrzek-Lubasińska M., Dyjas-Pokorska A., Kudrewicz-Roszkowska M., Makuch Ł., Stanek-Kowalczyk A., Uhl H., 2011: *Raport. Ocena stanu wdrażania standardów społecznej odpowiedzialności biznesu. Zestaw wskaźników społecznej odpowiedzialności w mikro, małych, średnich oraz dużych przedsiębiorstwach*. Warszawa: Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości.
- Słupik S., 2015: *Ekologiczna Społeczna Odpowiedzialność Biznesu w strategiach rozwoju firm*. „Gospodarka w praktyce i teorii”. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 77-8; <http://dx.doi.org/10.18778/1429-3730.36.0>.
- Smith R. E., 2011: *Defining Corporate Social Responsibility: A Systems Approach For Socially Responsible Capitalism*. Philadelphia: University of Pennsylvania, Scholarly Commons, Master of Philosophy Theses, Organizational Dynamics Programs, 7,1, 111;
https://repository.upenn.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=&httpsredir=1&article=1009&context=od_theses_mp.
- Todaro M. P., Smith S. C., 2015: *Economic Development, 12th Edition*. George Washington University.
- Tomaszkiewicz M., 2018: *Ogień i furia Trumpa spadną na Syrię i Rosję? Wiadomo, co go spowodowało*. „Newsweek”; <http://www.newsweek.pl/swiat/ludzie/w-syrii-uzyto-broni-chemicznej-ogien-i-furia-trumpa-spadna-na-syrie-i-rosje-artykuly,425893,1.html>.
- Varma R., Varma D. R., 2005: *The Bhopal Disaster of 1984*. „Bulletin of Science, Technology and Science”, 25, 1, 37-45.

Woźniak L., 2011: *Ekoinnowacyjność i ekoinnowacje. Przegląd teorii*; w: L. Woźniak, S. Dziedzic, M. Woźniak, K. Kud (red.): *Cele i zasady wdrażania ekoinnowacji w zarządzaniu firmą i rozwojem regionu*. Rzeszów: Oficyna Wydawnicza Wydawnictwa Polskiego Związku Niewidomych Sp. z o. o.

Wpłynęło/received 22.10.2018; poprawiono/revised 02.12.2018